

UUTISAIKA

FINIITTIVERBIN AIKAMUODOISTA KATASTROFIUUTISISSA 1892–1994

lokuun 9. päivänä vuonna 1892 Päivälehti kertoi kahden Porvoo–Helsinki-reitillä ajaneen huviristeilijän, Runebergin ja Ajaxin, yhteentörmäyksestä. Onnettomuus vaati useita kymmeniä uhreja, ja se uutisoitiin senaikaisessa sanomalehdessä mittavasti lähes kokonaisen sivun täyttävänä suuruutisena:

- (1) Päivälehti 9.8.1892
YHTEENTÖRMÄYS HUVIMATKALLA.
Puolisataa ihmistä hukkunut.

Salaman nopeudella lewisi eilen aamulla kaupungissa tieto kamalasta onnettomuudesta, mikä edellisenä yönä oli tapahtunut Helsingin läheisyydessä ja missä useita kymmeniä ihmisiä oli menettänyt henkensä. Riennettiin eteläsatamaan saamaan lähempiä tietoja. Kaikkialla kaikui huuto:

[alaotsikko:] **Runeberg on ajanut Ajaxin päälle, Ajax on uponnut.**

Pelastuneita seisoo rannalla kertoen yön vaihteita. Ja niin selviävät vähitellen yksityiskohdat tuosta kamalasta tapahtumasta.

Vertailtaessa Porvoon-laivojen yhteentörmäystekstin aloituskatkelmaa seuraavaan, vuoden 1994 Estonia-uutisointia aloittavaan tekstikatkelmaan eroavuudet sadan vuoden takaisten ja nykypäivän uutistekstien välillä ovat silmämääräisestikin arvioiden nähtävissä:

- (2) Helsingin Sanomat 29.9.1994
ESTONIA UPPOSI — YLI 800 HUKKUI
Tallinnasta Tukholmaan matkalla ollut autolautta kaatui Utön edustalla
Helikopterit poimivat myrskyävältä mereltä 140 pelastunutta
Euroopan vakavin rauhanajan meriturma kahdeksaan vuosikymmeneen

Tallinnasta Tukholmaan matkalla ollut autolautta Estonia upposi keskiviikon vastaisena yönä Utön eteläpuolella Suomen aluevesirajan tuntumassa. Aluksella oli onnettomuushetkellä 964 ihmistä, joista keskiviikkoillan tietojen mukaan 824 hukkui.

Molemmissa esimerkeissä kyse on samankaltaisista uutistapahtumista, suurista meri-onnettomuuksista, joiden yhteydessä moni ihminen on saanut surmansa. Nykypäivän lukijalle sadan vuoden takainen uutisointi on paitsi näkyvästi tunteisiin vetoavaa myös ilmaisutavoiltaan vierasta. Huomiota kiinnittävät tekstin sanastolliset ja lauseiden rakenteeseen liittyvät erot, kuten sanajärjestys. Lisäksi kerronta hypähtelee nopeasti aikatasolta toiselle, ja nykyyuutisille tunnusomaisen, menneisyyttä raportoivan imperfektikerronan osuus on vuoden 1892 uutistekstissä vähäinen.

1800- ja 1900-lukujen vaihteen uutiskieli suosii havaintojeni mukaan pluskvamperfektiä ja perfektiä sellaisissa lauseyhteyksissä, joissa imperfekti on nykyyuutisissa odotuksenmukainen. Kielen historiallisen kehityksen näkökulmasta uutistekstien tempuskehitys on näin ollen ollut päinvastainen kuin kirjakielessä yleensä: Ikolan (1950: 134, 206, 212–221) ja Häkkisen (1994: 274, 471) mukaan tempuskäytäntö on 1500-luvulta lähtien kehittynyt yksinkertaisten tempusten nykyistä laajemmasta käyttöalasta vähitellen kohti tiettyihin käyttötilanteisiin eriytyviä liittotempusrakenteita. Koska 1800-luvun lopun uutiskielen voidaan katsoa kuuluvan suomen kielen muoto- ja lauseopilliset piirteet vakiinnuttaneeseen nykysuomen aikaan, on liittotempusten yleisyys 1800-luvun lopun uutiskielessä mielestäni huomionarvoista.

Artikkelissani tarkastelen tätä uutisteksteissä havaittavaa tempusvaihtelua ja sen merkitystä 1800-luvun lopulta näihin päiviin. Tarkoitukseni on myös selvittää, miten sanomalehtikirjoittelun kielenkäyttökonventiot ovat sadassa vuodessa muuttuneet ja mistä nämä muutokset voivat kertoa. Tätä tarkoitusta varten olen koonnut yksitoista Helsingin Sanomissa (entisessä Päivälehdessä) julkaistua haaksirikkouutistekstiä ajanjaksolta 1892–1994. Uutisaiherajauksen kriteereinä ovat olleet tutkimusajanjaksolla riittävän usein toistuvat sekä toistensa kanssa vertailukelpoiset, samankaltaiset onnettomuus uutiset, jotka vastaavat hyvin sanomalehdistön maailmankuvaan perinteisesti vaikuttaneita katastrofiuutisia (Salminen 1988: 291).¹ Aluksi luon katsauksen aineiston tempusjakaumaan ja -kehitykseen. Tämän jälkeen lähden liikkeelle tempusten yleisistä ominaisuuksista ja sellaisista peruskäsitteistä kuin puhe-, viittaus- ja tapahtumahetki. Keskeisiä ovat myös tempusjärjestelmään läheisesti sitoutuneet kielen ilmiöt, kuten verbin aspektuaalisuus ja toimintatyytit.

TEMPUSJAKAUMA HAAKSIRIKKOUUTISISSA 1892–1994

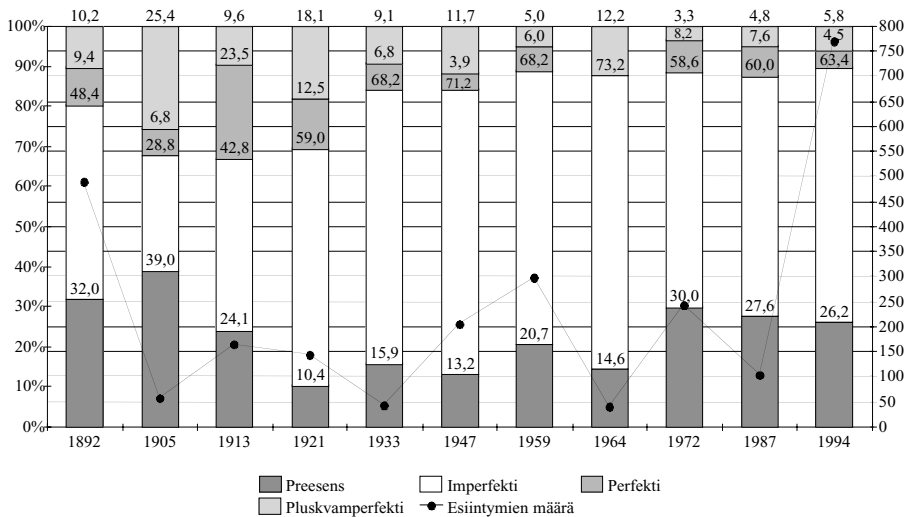
Uutiskielen tempuskäytänteissä tapahtunut muutos on näkyvissä myös 1960-luvun laajahkossa yleiskielisten tekstien tempustutkimuksessa. Hyvösen ja Jämsän (1978) kvantitatiivinen tutkimus 1960-luvun sanomalehti- ja aikakauslehtitekstien² aikamuodoista osoittaa, että liittotempukset esiintyvät kirjoitetussa yleiskielessä harvakseltaan, vain 10–20 prosentissa finiittiverbejä. Merkille pantavaa on koko 1960-luvun aineistossa havaittu pluskvamperfektiesiintymien vähäinen määrä (alle kaksi prosenttia) ja toisaalta se, että esiintymät keskittyvät nimenomaan sanomalehtien uutisteksteihin (lähes seitsemän prosent-

¹ Artikkelini pohjautuu pro gradu -tutkielmani (2002) Kertova tempus: finiittiverbin aikamuodot katastrofiuutisissa 1892–1994 lukuun 2 ja 3.

² Tutkittavia tekstilajeja ovat olleet muun muassa aikakaus- ja sanomalehtien asia-artikkelit, uutiset, pakinat, reportaasit, arvostelut ja selostukset sekä mainokset ja kuvatestit.

tia); pluskvamperfektillä näyttäisi toisin sanoen olevan jokin erityinen tehtävä, joka liittyy juuri menneisyyttä raportoivaan kertomukselliseen kontekstiin.

Haaksirikkoutisten kvantitatiivinen tempusanalyysi (kuva 1)³ osoittaa, että uutisteksteissä on sadan vuoden aikana hahmotettavissa useita erilaisia kehityslinjoja, joista liittotempusten muuttuminen marginaalisiksi on yksi. Toinen suuntaus koskee uutistekstien imperfektiytymistä. Tässä on tosin nähtävissä ensin voimakas kasvu 1920-luvulta alkaen ja lievä lasku 1970-luvulta eteenpäin. Päinvastainen keinuliike on tapahtunut preesenslauseiden määrässä: sekä nykypäivän että 1800- ja 1900-lukujen vaihteen uutisteksteissä preesens on varsin yleinen, mutta tarkastelujakson keskivaiheilla 1920–1960-luvuilla imperfekti näyttäisi syrjäyttävän sitä.

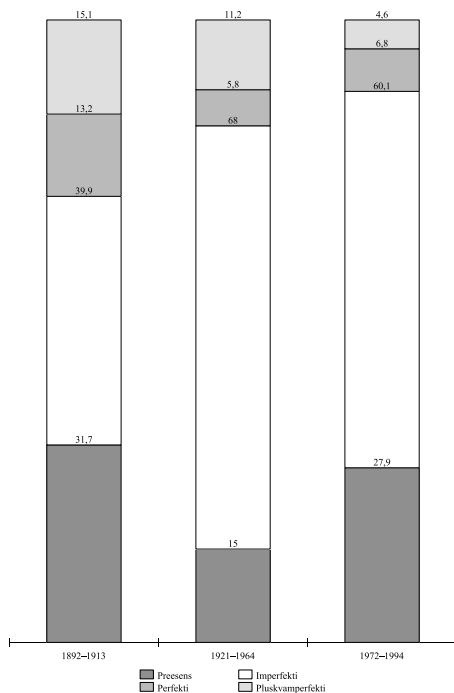
Kuva 1. Haaksirikkoutisten finiittiverbien esiintymämäärät ja tempusjakauma vuosina 1892–1994.

Olen jakanut aineiston kolmeen erilliseen journalistiseen jaksoon. Jaottelu perustuu uutisteksteistä hahmottuvaan finiittiverbien tempusjakaumaan, mutta samalla se myötäilee suomalaisen sanomalehdistön historiallisia kehityslinjoja. Ensimmäinen jakso on tempusvaihtelultaan kirjavin, kuten aloituskatkelma vuoden 1892 uutistekstistä jo osoitti: kertovien uutisten aikakaudelle (1892, 1905, 1913) tyypillistä on eri aikamuotojen laaja kirjo, imperfektin vähäisyys ja toisaalta preesensin, perfektin ja pluskvamperfektin taaja käyttö.

Sanomalehdistön kasvun ja kaupallistumisen aika, joka Yhdysvalloissa katsotaan alkaneeksi jo 1830-luvulla, alkoi Suomessa vasta valtiollisen itsenäistymisen jälkeen ja vahvistui lehtitalojen taloutta tukevan liike- ja tuoteilmoittelun vakiinnuttua 1950-luvulta lähtien (Kunelius 1999: 66; ks. myös Salokangas 1987: 386, 388; Tommila 1988: 486). Kaupallisen journalismin alkuvuosikymmeninä, joihin Suomessa liittyi maan johtavien

³ Koko aineistossa finiittiverbejä oli kaikkiaan 2 568. Kunkin uutistekstin tempusesiintymät vaihtelivat 41:stä 771:een (ks. taajuuskäyrää kuvassa 1).

sanomalehtien kiiwas kilpailu lukijoista (Salokangas 1987: 390), uutisointityyli oli usein tietoisesti populistinen. Tämän sensaatiouutisten aikakaudeksi (1921, 1933, 1947, 1959, 1964) nimeämäni ajanjakson uutiset ovat äärimmäisen yksityiskohtaisia selostuksia tapahtuneesta, ja ne kerrotaan lähes yksinomaan imperfektissä. Sen sijaan nykyään sanomalehdistön mahdollisimman laajaa yleisöä huomioon ottavalle ja jo vakiintuneen tilaajakunnan suosion säilyttämiseen tähtäävälle asiautisten aikakaudelle (1972, 1986, 1994) ominaista on tapahtumien selostamisen lisäksi niiden yleisluontoinen taustoittaminen. Pääuutistempuksina nykylehdistössä käytetään sekä imperfektiä että preesensia. Uutisteksteissä havaittava tempusvaihtelu, johon tekemäni aikajaksotus perustuu, käy ilmi kuvasta 2.

Kuva 2. Tempusten prosentuaalinen jakauma uutisteksteissä eri aikakausina.

TEMPUKSEN DEIKTISYYS JA TILANTEEN SISÄINEN RAKENNE

Tempus liittyy lauseeseen pakollisena finiittiverbin kautta, ja sen avulla lause kiinnittyy aika-avaruuteen, jonka keskeisimmät elementit, puhe- ja tapahtumahetki, määrittävät kielenulkoisessa maailmassa ja ovat tilanteina ennalta määrättyjä. (Hakulinen ja Karlsson 1979: 245; Larjavaara 1990: 1.) Mielikuvituksensa avulla ihminen voi paitsi hahmotella tulevaisuutta (futuuri) myös siirtyä varsinaisesta puhehetkestä mihin tahansa aikasuoran hetkeen ja tehdä siitä tapahtumien kuvitellun tarkasteluhetken, niin sanotun kerronnallisen puhehetken. Tästä todellisesta puhehetkestä menneisyyteen tai tulevaisuuteen siirtyneestä tarkasteluhetkestä on suomenkielisessä kirjallisuudessa käytetty nimitystä viittaushetki (mm. Siro 1960: 81; Wiik 1976: 136; Hakulinen ja Karlsson 1979: 246), perus-

hetki (Ikola 1961: 104) tai kuulemahetki (Helasvuo 1991: 77, 81), jotka kaikki viittaavat sellaiseen hetkeen, jolloin kertoja itse tuli tietoiseksi — kuuli — kertomistaan tapahtumista. Viittaushetkeä voidaan kuvailla myös puhujan tietoiseksi valinnaksi: tämä on syystä tai toisesta valinnut kerrontansa tarkasteluhetkeksi jonkin muun hetken kuin kerronnan kanssa yhtäaikaisen puhehetken. Wiikin mukaan puhuja valitsee viittaushetkeksi sellaisen hetken, jonka hän katsoo kerronnan kannalta merkitykselliseksi (1976: 142), ja Fleischman (1990: 16) puhuu viittaushetkestä eräänlaisena tapahtumiin ankkuroituna, kertojan synnyttämänä ajallisena korvikkeena autenttiselle puhehetkelle.

Preesensissä tilanne on juuri meneillään, ja puhe-, viittaus- ja tapahtumahetki ovat kaikki samanaikaisia.⁴ Imperfektissä, jossa niin viittaus- kuin tapahtumahetkinen ovat samanaikaisessa menneisyydessä, kyse on menneen hetken aikaisesta tilanteesta (Ikola 1961: 104; Larjavaara 1990: 213). Ikolan (1961: 102) mukaan »Mennyt tekeminen ilmaistaan yleensä imperfektillä, ellei ajatella sen suhdetta nykyhetken tai toiseen menneeseen hetkeen.» Kertojan kannalta kyse on siis neutraalista näkökulmasta tai neutraaliuteen pyrkivästä kerronstrategiasta: kertoja ei ilmaise tietämystään tai tietämättömyyttään kerrotujen tapahtumien merkityksestä tai lopputuloksesta.

Perfektissä on oleellista, että viittaushetki on säilynyt puhehetken nykyisyydessä: kuten Larjavaarakin (1990: 226) toteaa, perfektin käyttö antaa kuulijalle selvän vihjeen etsiä yhteyttä menneen ja nykyhetken välillä. Imperfektistä poiketen perfektillä ei ajatella olevan mitään deiktistä tapahtuma-ajankohtaa (Hakulinen ja Karlsson 1979: 248), jota kertoja selostaa, vaan kyse on jonkin menneen tapahtuman nimeämisestä nykyhetkeä selittäväksi tekijäksi. Tämä kytkös puuttuu imperfektistä (Larjavaara 1990: 226), mikä käy ilmi, jos verrataan rinnakkain lauseita *Estonia upposi* ja *Ajax on uponnut*. Molemmat lauseet esittävät samantyyppisen asiaintilan, mutta jälkimmäinen lause ilmaisee kuulijalle, että laivan uppoamisella on jokin nykyhetken relevanssi (esimerkiksi että matkustajat tarvitsevat apua), mitä edellisen lauseen imperfekti ei itsessään implikoisi.

Pluskvamperfektissä puhe-, viittaus- ja tapahtumahetki ovat kaikki eri aikaulottuvuuksissa, ja sen funktio on perfektin tapaan ilmaista jokin kerronnalliseen viittaushetken liittyvä asia. Kuten perfektissäkin, tilanne on päättynyt, mutta kerronnallinen viittaushetki on imperfektin kaltainen mennyt (ks. Larjavaara 1990: 227), ei perfektiin kuuluva nykyhetki. Pluskvamperfektiin liittyikin eräänlainen imperfektin ja perfektin ominaisuudet sulauttava yhdistelmätempuksen piirre, jonka käyttö liittyy vahvasti kerronnallisiin teksti-konteksteihin. Myös sen vähäinen esiintymistäajuus nykyajan asiateksteissä viittaa juuri marginaaliseen erityismerkitykseen tempusjärjestelmässä.

TEMPUS TILANTEEN SISÄISEN RAKENTEEN OSOITTIMENA

Temporaalisuus, aikaan sitominen, on tempusjärjestelmän ensisijainen funktio, jolla tekeminen suhteutetaan erilaisiin deiktisiin, puhehetkestä määräytyviin ajallisiin kiinnekohtiin. Tempusten tulkintaan vaikuttavat lisäksi niihin läheisesti sitoutuneet, enemmän tai

⁴On silti huomattava, että erilaiset ajan adverbiaalit (*nyt, huomenna* jne.), verbin ilmaiseman tekemisen luontainen kesto (esimerkiksi punktuaalinen tai duratiivinen tekeminen) sekä objektin sijanvalinta (partitiivi tai akkusatiivi) vaikuttavat suomen kielessä lauseen ilmaiseman proposition toteutumishetkeen (Hakulinen ja Karlsson 1979: 247–248; Larjavaara 1990: 212–213).

vähemmän selvärajaiset kielen ilmiöt. Näistä näkyvimpiä ovat leksikaalisesti luokiteltavat kategoriat, kuten modukset ja verbin ilmaiseman tekemisen laatu. Aspektia, jota seuraavaksi tarkastelen, ei voi pitää suomen kielen erillisenä kieliopillisena kategoriana, vaan se lomittuu aikamuodon ja kontekstin yhteyteen eräänlaiseksi subjektiivista lisäinformaatiota tarjoavaksi syntaktis-semanttiseksi piirteeksi, joka eroaa verbien ja lauseiden merkitystä objektiivisesti luokittelevasta tekemisen laadusta. (Comrie 1981: 1–6; Hakulinen ja Karlsson 1979: 245–246.) Tässä yhteydessä on syytä ottaa esiin edellä käyttämäni imperfekti-nimityksen ongelmallisuus: suomen kielen imperfekti ei viittaa yksinomaan menneeseen aikaan kuuluvaan päättymättömään tekemiseen, johon sen nimi viittaa, ja tästä johtuen sitä onkin usein haluttu nimittää pelkästään preteritiksi erotukseksi imperfektiivisyydestä, ei-täydellistyneestä päättymättömyyden aspektista. (Muun muassa Itkonen 1966: 281; Helkkula-Lukkarinen 1997: 172–173; Laitinen 1998: 112–113.) Selvytyden vuoksi käytän imperfektistä tästä lähtien termiä preteriti.⁵

Aspekti ei ole tempuksen tavoin deiktinen eikä näin ollen liity aikaan tai tekemisen suoranaiseen keston; sen pääasiallinen funktio on osoittaa puhujan mielipiteitä tai valintoja tilanteen sisäisestä aikarakenteesta (Comrie 1981: 52; Fleischman 1990: 19–20; Helkkula-Lukkarinen 1997: 170–171). Aspektuaalisuuteen liittyvät käsitteet perfektiivinen ja imperfektiivinen tilanneaspekti, joista perfektiivisiksi käsitetään menneisyydessä yleensä loppuun saatettu tilanne ja imperfektiiviseksi taas kerronnan kannalta jatkuva tai päättymätön tilanne, jossa varsinainen lopputulos on irrelevantti tai sitä ei ole (Comrie 1981: 16–18, 26; Fleischman 1990: 19, 71; Helkkula-Lukkarinen 1997: 171). Suomessa aspektin käsitteeseen on yleisesti yhdistetty myös tekemisen resultatiivisuus ja irresultatiivisuus (teelisyys/ateelisyys) erityisesti objektin sijanvalinnassa.

Romaanisten kielten tutkija Suzanne Fleischman (1990:20–23) liittyy ateelisuuden ja teelisuuden tilannetyyppeihin (»situation types»), joissa keskeistä on staattisuuden ja dynaamisuuden vastakohtaisuus ja toisaalta verbiin joko luontaisesti sisältyvä tai erilaisten täydennysten ja määritteiden kautta lauseen merkitykseen liittyvä tekemisen tuloksellisuus: resultatiivisia (teelisiä) ovat tapahtumat (»achievements») ja teot (»accomplishments»), irresultatiivisia (ateelisiä) taas tilat (»states») ja toiminnat (»activities»). Luokkien sisällä tilannetyyppejä erottaa niiden suhde tekemisen intentionaalisuuteen: teot ja toiminnat ovat tapahtumia ja tiloja tahdonalaisempia. (Vendler 1967: 97–121; Leino 1991: 150–156; Helkkula-Lukkarinen 1997: 174; ks. myös Comrie 1981: 13, 48.) Näin määritellyt tilannetyypit Fleischman (1990: 20–23, 71) erottaa aspektista ja pitää molempia käsitteitä itsenäisinä kielellisinä ilmiöinä, vaikkakin ne usein limittyvät toisiinsa ja toimivat ikään kuin toisiaan tukien.

Rajanveto imperfektiivisen ja perfektiivisen aspektin kesken voidaan myös ilmaista sisäisen ja ulkoisen tarkastelun vastakohtaisuutena: imperfektiivisyydessä on sisäisen, perfektiivisyydessä ulkoisen tarkastelun näkökulma (ks. Comrie 1981: 3–4, 24; Fleischman 1990: 19–20; Helkkula-Lukkarinen 1997: 171–172). Tällaista kerronnan näkökulmaa tai orientaatiota on kirjallisuudentutkimuksessa tarkasteltu perinteisesti fokalisaationa (mm. Genette 1980, Rimmon-Kenan 1991 [1983]). Kantokorven (1990: 139) mukaan ky-

⁵ Preteriti-nimityksen kannalla on myös Suomen kielen deskriptiivinen kielioppi, joka on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja Helsingin yliopiston yhteinen tutkimushanke.

symys on »tekstin ja siitä rakentuvan tarinan välisestä kosketuksesta. Varsinainen yhteys, välittyminen tapahtuu kerronnan voimalla, mutta kerronta itsessään on fokalisoitunutta eli siihen sisältyy jokin perspektiivi.» Tempuksien kautta tarkasteltuna tapahtumien kanssa yhtenevää viittaushetkeä voidaan pitää sisäisenä fokalisoituna, tapahtumiin yhtäaikaaisesti osallistuvan silminnäkihenkilön äänenä, kun taas tapahtuma- ja viittaushetken eriävyys luo kerrontaan ulkokohtaisen, tapahtumahetkestä irronneen tarkastelun etäisyyttä.

Romaanisissa kielissä tilanteen sisäinen rakenne on otettu huomioon tempusjärjestelmässä, mikä tarkoittaa, että perfektiivinen ja imperfektiivinen aspekti ilmaistaan niissä eri tempuksilla. Ranskassa preteritiä (suomen kielen »imperfektiksi» nimettyä tempusta) vastaa kaksi eri aikamuotoa, joista varsinainen imperfekti ilmaisee ajallisesti rajoittamatonta, menneessä ajassa jatkuvaa tekemistä, ja perfekti — tekstin virallisuudesta riippuen joko kirjakielinen »passé simple» tai arkikielinen »passé composé» — taas selvästi rajattua, tarkastelunäkökulman kannalta päättynyttä tekemistä. Suomessa tempusjärjestelmä ei tee vastaavaa eroa, ja preteritiä käytetään edellä esitetyn imperfektiivisen, ajallisesti määrittelemättömän tai vallitsevan, toiminnan lisäksi myös perfektiivisen tilanteen kuvaamiseen.

Ranskan kielen tempusjärjestelmässä on eri tempuksia käyttämällä mahdollista erottaa kertomuksista perfektillä ilmaistavat etualaiset juonitapahtumat imperfektilä ilmaisuvista taustatapahtumista. Suomen tempusjärjestelmän monitulkintaisuudesta johtuen tempuksien aspektuaalisuutta on tarkasteltava osana tekstikokonaisuutta, johon liittyvät sekä verbin semanttinen merkitys että kerronnalliset tyylikeinot. Nähdäkseni tempusvalintaa voidaan suomessakin käyttää kerrontateknisenä strategiana, jonka avulla on mahdollista vaihdella kerronnan sävyjä kertojaa taustalle häivyttävästä imperfektiivisyydestä kertojan hallitsemaan perfektiivisyyteen.

Kiinnostava näkökulma tempuksen ja tilanteen välisiin suhteisiin nousee esiin sellaisissa tapauksissa, joissa tekstin ajallisuus rikkoutuu ja tekstissä käytetään tavanomaisesta deiktisestä järjestyksestä poikkeavaa tempusta. Esimerkissä 3 kyse on erään haaksirikkoisen kertomuksesta, jossa menneisiin tapahtumiin viitataan yllättäin nykyhetken tempuksen — preesensin — välityksellä odotuksenmukaisen menneen hetken kerrontatempuksen sijasta.

(3) Päivälehti 9.8.1892

a) Eräs mies *oli* waimonsa kanssa *istunut* keskipaikoilla laiwan siwua, itse kokka-puolella, b) kun yhtäkkiä *tuntee* kowan jysähdyksen c) ja *näkee* laiwan kokan tunkeutuvan waimonsa ja itsensä wäliin. d) Hän *pääsi* maalle. e) Waan waimoan *ei ole* miesparka *löytänyt* vielä.

Kertomuksessa tapahtuvan tempusvaihtelun merkitystä voi tarkastella edellä esitetyn perfektiivisyys–imperfektiivisyys-aspektiopposition avulla. Tarina alkaa tilannetyypiltään irresultatiivisen toiminnan kuvauksella (*istua*). Toiminta ilmaistaan pluskvamperfektilauseella, joka viittaa kerronnassa ulkoiseen tarkasteluposition: viittaus- ja tapahtumahetki ovat selvästi eri aikaulottuvuuksissa. Tempusvaihdos seuraavassa lauseessa osoittaa näkökulman vaihdosta ulkoisesta tarkastelusta sisäiseksi: näennäiseen nykyhetken siirtyvä preesenskerronta lauseissa b (*tuntee*) ja c (*näkee*) on kerronnallinen tyylikeino, joka tässä fokusoi kerronnan itse tapahtumahetkeen ja ikään kuin »vaihtaa» tilannetyypin jo päättyneestä tapahtumasta kerrotun tilanteen sisällä jatkuvaksi toiminnaksi. Kyse on as-

pektuaalisuudesta: tämä niin sanottu dramaattinen preesens dramatisoi nimensä mukaisesti haaksirikkotapahtumien kuvausta muuntamalla hyvin nopeasti toisiaan seuranneet punktuaaliset ja siis selkeästi resultatiiviset tapahtumat kuvitteellisen, tapahtumien keskelle siirtyvän preesensin myötä osaksi imperfektiivistä tilannetta. Comrien (1976: 66) mukaan preesens käsitetään useimmissa kielissä imperfektiiviseksi tai aspektuaalisesti neutraaliksi (ks. myös Fleischman 1990: 35). Tarinaa ulkopuolelta selostava toimittajakertoja siirtyy näennäisesti taka-alalle ja lauseesta b alkava tarinan varsinainen juoniosa esitetään kuulijalle visualisoituna, silmien edessä tapahtuvana näytelmäepisodinä. Laitisen (1998: 99) mukaan tilannekuvauksen voidaan sanoa muuttuvan kertojan yhteenvedosta henkilöiden esittäviksi kohtauksiksi. Puhuja ikään kuin elää menneisyydessä jo päättynyttä tilannetta uudelleen eikä tuo esiin tietoaan tapahtumien todellisesta lopputuloksesta tai niiden vaikutuksesta.

Toteaviin ja staattisiin perfektiivisiin preteritilauseisiin verrattuna (*mies tunsi; mies näki*) kerronta sävyttyy tempus- ja aspektivaihdoksen myötä toiminnalliseksi, mikä taas lisännee tekstin kiinnostavuutta ja ylläpitää lukijakunnan uteliaisuutta. Lauseessa d (*Hän pääsi maalle*) tilannetyyppi ja aspekti toimivat sen sijaan samansuuntaisesti ja kerronnan näkökulma vaihtuu tempusvaihdoksen myötä jälleen sisäisestä ulkoiseksi: preteritilause on tilannetyypiltään resultatiivinen ja aspektiltaan perfektiivinen. Myöskään viimeisessä lauseessa todettu vaimon katoaminen (*Waan waimoan ei ole miesparka löytänyt wielä*) ei ole aivan niin lopullista kuin se olisi preteritilauseella ilmaistuna (vrt. »Vaen waimoan ei miesparka löytänyt ?wielä«): punktuaaliseen, tarkoitusta ilmaisevaan tilannetyyppiin (*löytää jkn*) liittyneenä tilanteen merkitystä nykyhetken ulottava perfekti ja sitä tukeva adverbiaali *wielä* antavat tiedolle imperfektiivisen luonteen — odotettavissa saattaa olla uusia etsintäyrityksiä — jolloin voi ymmärtää, että toiminta, vaimon etsiminen, on vielä kesken ja lopputulos auki.

UUTISDISKURSSIN MUUTOS

Uutistekstin taustalta voidaan erottaa itse tapahtumainformaatio, uutislähde, sekä tapahtuman kielentämisen tapa, uutisdiskurssi, jotka molemmat ovat osa laajempaa, yhteiskunnassa määriteltyä sosiaalista käytännettä. Erilaiset diskurssityypit — sekä puhutussa että kirjoitetussa tekstissä — ovat Faircloughin (1992, 1997 [1995]) mukaan analysoitavissa niin viestintätilanteen (esimerkiksi konventionaalinen tai luova kielenkäyttö) kuin diskurssijärjestyksenkin (genrejen ja diskurssien muodostelmat) näkökulmasta. Viestintätilanteen kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksen Fairclough kuvaa kaaviona, jossa fyysisten tekstien ja abstraktin sosiokulttuurisen käytänteen väliin asettuu puoliabstrakti tekstiä ja normistoa toisiinsa sulauttava diskurssikäytänteen — tässä tapauksessa uutisdiskurssin — ulottuvuus. Diskurssijärjestyksen analyysissa Fairclough taas korostaa erityisesti tiedotusvälineiden diskurssijärjestyksen tutkimisen merkitystä yhteiskunnan ja kulttuurin suurten muutosten havainnoinnin apuvälineenä. Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että erilaisten tekstien tuottamisen ja kuluttamisen tavat heijastavat yleisiä sosiokulttuurisia normeja, ja muutos erityisesti tiedotusvälineiden tekstien kielenkäyttötavoissa kertoo yhteiskunnassa tapahtuvasta muutosprosessista. (Fairclough 1992: 73–99; 1997 [1995]: 78–86.)

UUTISTEKSTIEN AJALLISET KIINTOPISTEET

Ajaxin ja Runebergin onnettomuudesta kertova uutinen vuodelta 1892 aloittaa uutisoinnin ajan adverbiaalilausekkeella *Salaman nopeudella*, mikä nostaa topikaalistetun adverbiaalilausekkeen kerronnan fokukseen: ensimmäisessä lauseessa korostetaan nimenomaan onnettomuusviestin nopeaa leviämistä.

(4) Päivälehti 9.8.1892

Salaman nopeudella *lewisi* eilen aamulla kaupungissa tieto kamalasta onnettomuudesta, mikä edellisenä yönä *oli tapahtunut* Helsingin läheisyydessä ja missä useita kymmeniä ihmisiä *oli menettänyt* henkensä.

Seuraavien relatiivilauseiden predikaattien aikamuoto on pluskvamperfekti, joka siirtää kerronnan painopistettä taaksepäin ja korostaa yhdessä topikaalistetun adverbiaalilausekkeen kanssa nimenomaan viittaushetken eli tässä tapauksessa kaupungissa liikkuneiden kuulopuheiden merkityksellisyyttä. Utiskerronnan puhehetkenä (= P) on Päivälehden ilmestymispäivä, tiistai 9. elokuuta, mutta kerronnan tarkastelu- eli viittaushetkeksi (= V) on valikoitunut maanantaiaamu, jolloin kertoja on ikään kuin yksi kaupungin kaduilla kävelevistä, huhun tavoittaneista vastaantulijoista. Itse onnettomuus, josta huhutaan, on tapahtunut viittaushetken, maanantaiaamun, vastaisena yönä (= tapahtumahetki T). Päivälehden haaksirikkoutisen aloituskatkelmasta voimme siis hahmotella seuraavanlaisen aikasuoran:

T	V	P
7.8. / 8.8.	8.8.	9.8.
su ja ma välinen yö	ma-aamu	ti
—————→		
Ajax ja Runeberg törmäävät	huhu leviää kaupungissa	PL uutisoi onnettomuudesta

Vastaavanlainen aikasuora hahmottuu aineiston muistakin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kirjoitetuista uutisteksteistä, joista seuraava, vuoden 1913 uutinen, käsittelee Westkusten-nimisen höyrylaivan haaksirikkaa:

(5) HS perjantaina 24.11.1913

Eilen aamupäivällä *saapui* meille Waasasta sähkösanoma, joka *kertoi* tärisyttävimmästä onnettomuudesta, mitä vuosikymmeniin on Suomessa *tapahtunut*. Waasasta keskiwiikkona lähtenyt höyrylaiva »Westkusten» *oli* sumussa *ajanut* karille Merenkurkussa. Laiwa *oli uponnut*, miehistö ja matkustajat *olivat hukku-neet*.

T	V	P
22.11.	23.11.	24.11.
ke-ilta	to-aamupäivä	pe
—————→		
Westkusten ajaa karille	sähkösanoma onnettomuudesta	HS uutisoi onnettomuudesta

▷

Pluskvamperfekti välittää lukijalle uutisen tapahtumista jonkin toisen kuin uutiskertojan sanoin, mikä esimerkiksi 5 tuodaan esiin nimeämällä referoitu uutislähde Vaasasta lähetetyksi sähkösanomaksi. Kuiri on osoittanut, että suomen murteissa pluskvamperfektiä käytetään preteritin kanssa täydennysjakaumassa nimenomaan silloin, kun on tarkoitus muuntaa puhe omakohtaisesti koetusta referatiiviseksi, toisilta kuulluksi (1984: 237). Myös Helasvuon mukaan pluskvamperfektiä — kuten myös perfektiä — käytetään kertomuksissa ilmaisemaan tietolähteen toissijaisuutta (1991: 78), ja Penttilä (1963: 617) ja Seppänen (1997: 14) toteavat pluskvamperfektin tyypillisesti osoittavan tiedon vierasperäiseksi, muiden puheeseen perustuvaksi. Ero 1920-luvulla julkaistuun Kustavi-uutistekstiin onkin siksi merkittävä: pluskvamperfekti on vaihtunut preteritiksi ja aikasuora rakentuu toisin kuin aineiston ensimmäisinä vuosikymmeninä.

(6) HS sunnuntaina 6.11.1921

Perjantai-aamuna *lähti* Turusta Helsinkiin tällä linjalla wakinaista liikennettä harjoittanut höyrylaiwa »Kustavi». Eilen keskipäivällä laiwa *joutui* wallinneen lumimyrskyn käsiin lähellä Hangon satamaa. Laiwan ollessa jo noin puolen kilometrin päässä satamasta se äkkiä tuulenpuuskassa *kallistui* pahoin ja *meni* kyljelleen sekä *upposi* perä edellä pohjaan.

T & V	P
5.11.	6.11.
la-keskipäivä	su
—————→	
Kustavi uppoaa	HS uutisoi onnettomuudesta

Uutiskerronta on sivuuttanut lähteet (sähkösanoma, kaupungilla liikkunut huhu jne.) ja kertoo lukijalle tapahtumista omakohtaisella otteella jättäen uutiskertojan ja lukijan välistä ylimääräisen portaan pois. Tästä eteenpäin uutisesta välittyy aikaisempaa totuudenmukaisemmalta ja todellisemmalta vaikuttava kuva, sillä tekstissä ei enää viitata kuulopuheisiin tai huhuihin, vaan lukijalle vakuutetaan, että näin on todella tapahtunut. Kerrottua uutista ei näin ollen voi asettaa kyseenalaiseksi, ja toimittajan ja lehden asema uutisen takuumiehenä korostuu: vastuu lukijalle välitetystä uutisesta on nyt uutiskirjoittajalla itsellään, ei jollakin kolmannella taholla, johon uutisointi on aikaisempina vuosikymmeninä vielä tukeutunut.

TEMPUKSEN SISÄINEN AIKARAKENNE

Lähteiden käytön eroavuuksista ja uutistiedon välittämisen konventioiden muutoksesta on kyse myös seuraavissa esimerkeissä, joissa kuvataan onnettomuudessa mukana olleiden ja siinä surmansa saaneiden uhrien lukumäärää neljässä eriaikaisessa tekstissä:

(7) Helsingin Sanomat 24.11.1913

Ensimmäisten tietojen mukaan *oli* noin 40 henkeä *saanut* surmansa.

(8) Helsingin Sanomat 6.11.1921

Wielä tarkistamattomien tietojen mukaan *on* laiwassa *ollut* 24 matkustajaa, joista wain yksi *on pelastunut*. Kapteeni ja kymmenkunta laiwan miehistöön kuuluwaa henkilöä *on hukkunut*; wain yksi matruusi Aarne Lindroos *pelastui* rannalle.

- (9) Helsingin Sanomat 6.10.1959
Pielisen Karjalan historian suurimman vesiliikenneonnettomuuden eilen illalla Pielisen Paalasmaan saaren luona *on voitu* nyt varmuudella *todeta vaatineen* 15 nuoren ihmisen hengen.
- (10) Helsingin Sanomat 29.9.1994
Aluksella *oli* onnettomuushetkellä 964 ihmistä, joista keskiviikkoillan tietojen mukaan 824 *hukkui*.

Vanhimmassa, Westkusten-nimisen höyrylaivan haaksirikkoa selostavassa, kertovien uutisten aikakauteen kuuluvassa uutiskatkelmassa 7 surmansa saaneiden lukumäärä ilmaistaan pluskvamperfektilla, joka asennoituu annettuun informaatioon ulkokohtaisesti ja etäisesti: uutiskertoja toistaa lukijalle muualta kuulemiaan seikkoja. Tiedon muuttuvaista luonnetta korostetaan määrittelemällä tietolähteet ensimmäisiksi, jotka onnettomuudesta on ylipäätään saatu, ja uutiskertoja jää lukijakuntansa tavoin odottelemaan uusia, jo annettuja tietoja mahdollisesti kumoavia lisäselvityksiä. Uutiskertojan tehtävä on toisin sanoen välittää lukijakunnalle erilaisista lähteistä kuulemaansa, toisinaan hyvin ristiriitastakin informaatiota ilman, että saatua tietoa karsitaan tai että eri tietolähteitä asetetaan ylipäätään paremmuusjärjestykseen.

Tiedon epävarmuudesta on kyse myös esimerkissä 8, jossa tietolähteet nimetään *tarkistamattomiksi* ja samalla epävirallisiksi ja mahdollisesti muuttuviksi. Uutiskertoja ei edelleenkaan asetu uutisen takuumieheksi, mutta puhtaasti toista tietolähdettä referoivan pluskvamperfektin sijasta matkustaja- ja uhrimäärät tuodaan esiin perfektilla. Kuirin (1984: 238) ja Penttilän (1963: 615, 617) mukaan sekä pluskvamperfektia että perfektia voidaan puhemielessä käyttää muilta saadun tiedon osoittamiseen, mutta viittaushetki eli kerrotun asian kuulemis- tai havainnointihetki kuuluu pluskvamperfektin välttämättömiin tempuspiirteisiin. Näin ollen pluskvamperfektillä ilmaistu tieto on luonteeltaan usein perfektia täsmällisempää: tietolähteenä on toiminut yksittäinen, usein nimeltä mainittu taho tai tieto koskee muuten niin ajallisesti kuin paikallisestikin selvästi rajattua tapahtumasarjaa (Kuiri 1984: 237–238, 241). Perfekti on sen sijaan avoin tulkinnalliselle moniulotteisuudelle, ja tietolähde on pluskvamperfektia epämääräisempi tai peräisin usealta eri taholta (mp.). Näkemykseen voi liittää perfektin yhdistetyn evidentialaisen tulkinnan (mm. Penttilä 1963: 615, Larjavaara 1990: 236): perfektia käyttäessään puhuja ilmaisee, että hän on prosessoinut saamansa tiedon — kenties yhden tai useamman tietolähteen perusteella — ja tehnyt omat päätelmänsä, jotka eivät perustu puhujan välittömään tietoon vaan hänen oletukseensa tapahtumien kulusta (ks. Larjavaara 1990: 237).

Esimerkissä 8 kyse on sensaatioaikakaudelle tyypillisestä tutkivasta journalismista, jossa uutiskertojan tehtävänä on selvittää erilaiset taustatiedot ja rakentaa näiden pohjalta lukijoilleen uutistapahtuman selostus, jonka luonnetta voisi hyvin kuvailla lisäämällä käytetyn perfektin yhteyteen tiedon todennäköisyyttä kuvaavat sanat »näyttää siltä, että – →» (– – *kapteeni ja kymmenkunta laiwan miehistöön kuuluwaa henkilöä on hukkunut*). Sen sijaan uutistekstissä erikseen nimetyn matruusin, Aarne Lindroosin, kohtalossa (– – *pelastui rannalle*) ei ole minkäänlaista epäselvyyttä tai tulkinnan varaa: lehdessä on tuonempana lainattu kyseisen Lindroosin selostusta onnettomuuden kulusta, ja tieto tämän omasta pelastumisesta voidaan siksi ilmaista preteritilla ilman varausta tai päätelmää.

Esimerkkikatkelmassa 9 perfektia käytetään edellisestä esimerkistä poikkeavalla ta-

▷

valla. Perfektilause ei tunnu viittavan tietolähteiden epävarmuuteen, sillä uutistekstissä korostetaan annetun tiedon varmaa luonnetta (– – *on voitu nyt varmuudella todeta* – –), eikä toisaalta toimittajan omiin päätelmiin, sillä lausuman lähteenä on toisen tai toisten tekemä suora toteamus, jota uutiskertoja siteeraa. Perfektin käytön näyttäisi siis motivoivan tiedon vieraslähtöisyys, joka Kuirin mukaan on sekä perfektin että pluskvamperfektin ominaisuus, mutta jonka osoittamiseen perfekti valikoituisi pluskvamperfektiä todennäköisemmin erityisesti silloin, kun »puhuja – – jättää alkuperäisen kertojan mainitsematta tai esittää lähteeksi suuren ryhmän eri henkilöitä» (1984: 241). Tässä subjektittoisuus suosisi siis perfektiä pluskvamperfektin sijasta.

Tempusten vertailu osoittaa kuitenkin, että kaikkia tempuksia on mahdollista käyttää samassa lauseyhteydessä vierasta tietoa referoimassa mutta että lauseen tulkintaan vaikuttaa aina tempuksen sisäinen aikarakenne:

(Pielisen Karjalan historian suurimman) vesiliikenneonnettomuuden (eilen illalla Pielisen Paalasmaan saaren luona)

- a. ...*voitiin* nyt varmuudella todeta vaatineen
  - b. ...*oli voitu* nyt varmuudella todeta vaatineen
  - c. ...*voidaan* nyt varmuudella todeta vaatineen
  - d. ...*on voitu* nyt varmuudella todeta vaatineen
- 15 nuoren ihmisen hengen.*

Sekä preteriti että pluskvamperfekti sitovat referoidun tiedon varmistumisen jonnekin menneeseen viittaushetkeen, jolloin vaikutus puhehetkeen jää irrelevantiksi; lukija ei toisin sanoen tiedä, onko menneessä hetkessä varmaksi todettu tieto vielä voimassa. Sen sijaan preesens asetuu alkuperäisen perfektilauseen kanssa nykyhetkeen ja esittää asian puhehetken kannalta relevanttina; lukijalle taataan uusimmat tiedossa olevat tosiasiat.

Siinä missä preteriti ja preesens toteavat ainoastaan tiedon viittaushetkellä vallinneen tilan, molemmat liittotempukset osoittavat annetun toteamuksen prosessuaalista luonnetta: nimeltä mainitsemattomat tahot ovat tehneet päätelmän tietoonsa tulleiden seikkojen perusteella ja tämän prosessin lopputuloksena päätyneet toteamaan, että 15 nuoren ihmisen on täytynyt hukkua. Perfektissä ja pluskvamperfektissä läsnä on toisin sanoen koko päättelyprosessi, joka on alkanut jossain menneessä hetkessä ja jatkunut aina viittaushetkeen asti. Tämä viittaushetki jää pluskvamperfektissä puhehetkeä aikaisemmaksi, kun taas perfektissä se on samanaikainen puhehetken kanssa. Perfektin ja pluskvamperfektin on siis vaikea todeta osoittavan primaaristi puheen referointia; tempuksina niiden tulkinta lähtee aina ensisijaisesti temporaalisuudesta, ja sen taustavaikuttajana on katkeamaton aikajana menneen tapahtumahetken ja toisaalta myöhempään ajanjaksoon, myöhempään menneeseen tai nykyiseen puhehetkeen ulottuvan viittaushetken välillä.

Yksinkertaisimmillaan tulkinnaksi riittää perfekti- tai pluskvamperfektilauseen ilmaisevan tekemisen — tilannetyypiltään irrosuulatiivisten tilojen tai toimintojen — jatkuminen menneestä hetkestä kontekstin ilmaisemaan viittaushetkeen (*Estonia on maannut meren pohjassa 10 vuotta* tai *Westkusten on kulkenut linjalla Waasa-Pori-Sundswall jo useiden vuosien ajan*), jolloin perfektilauseen ilmaisevan tilan (makaaminen) tai toiminnan (kulkeminen) voidaan tulkita jatkuvan viittaushetkellä edelleen. Sen sijaan punktuaalisissa tapahtumissa (uppoaminen) tai prosessuaalisissa, loppuunsaatetuissa teoissa (lavan rakentaminen), joissa yksinkertainen, ajallisesti yksitasoinen preteriti (’upposi’, ’rakennettiin’) olisi odotuksenmukainen, pluskvamperfekti ja perfekti ilmaisevat tekemistä

enää sekundaaristi — primaaristi ne pakottavat vastaanottajan etsimään viittaushetken relevanssia jostakin muualta kuin tekemisen jatkumisesta:

- (11) Helsingin Sanomat 24.11.1913
 -- 'Westkusten' on uponnut miehistöineen ja matkustajineen.
- (12) Helsingin Sanomat 24.11.1913
 'Westkusten' on rakennettu Ruotsissa Sundswallissa w. 1856 --.

Molemmissa esimerkeissä päätepiesteensä saavuttanut teellinen tapahtuma tai teko luo yhdessä ajallista jatkumoa ilmaisevan liittotempuksen kanssa prosessuaalisen tapahtumakehyksen, joka alkaa teelisestä tilanteesta ja jatkuu viittaushetkeen tai sen yli: Esimerkissä 11 laivan uppoaminen on käynnistänyt uppoamista seuranneen, loppuratkaisultaan avoimen tilanteen, jonka osanottajiksi perfektilause kuulijan ja vastaanottajan sitoo. Esimerkissä 12 laivan valmistumisesta on avautunut eräänlainen Westkusteniksi nimetyn höyrylaivan aikakausi, joka on alkanut rakentamishetkestä vuonna 1856 ja jatkunut annettuun viittaushetkeen — tässä tapauksessa puhehetkeen — asti. Samalla esimerkkilauseeseen sisältyy implisiittisesti tieto laivan yhä edelleen jatkuvasta olemassaolosta: vaikka meren pohjaan uponneen höyrylaivan elinkaaren voidaan olettaa olevan tiensä päässä, perfektilause vihjaa, että laivan rakentamisesta alkanut ajallinen jatkumo ei ehkä sittenkään ole vielä päättynyt eikä laiva siirtynyt muuttumattomaan, kokonaan menneisyyteen siirrettävään tilaan.

Esimerkeissä 11 ja 12 perfektin rakentama tapahtumakehys osoittaa puhujan subjektiivista päättelyä saamiensa tietolähteiden — joko omakohtaisten tai toisilta kuultujen — tulkinnassa. Liittotempus on siis kerronnallinen strategia, joka osoittaa kertojan hallintaa ja subjektiivista valtaa nimetä yksittäiset tilanteet kronologisiksi, toisiinsa kytkeytyviksi tapahtumaketjuiksi. Tämä tulkinnallinen ketju on mitä suurimmassa määrin päättelyä, eikä se myöskään sulje pois suoraa referenttia: liittotempuksen käyttö osoittaaakin eräänlaista intertekstuaalista kytköstä johonkin aikaisempaan tilanteeseen, joka voi olla yhtä lailla omakohtainen kuin toiselta kuultu, lähteeksi nimettävä tilanne.

Comrien perfektiin liittämä lähimenneisyyden merkityspiire (»perfect of recent past») on sekin suhteellinen käsite: lähimenneisyys ei aina välttämättä tarkoita ajallisesti puhehetkeä lähellä olevaa mennyt, vaan se voi yhtä hyvin viitata vanhaankin tapahtumaan, jolla edelleen on puhujalle tai kuulijalle jokin nykyhetken relevanssi (1981: 60–61). Kyse ei ole konkreettisista tilanteista itsestään vaan kielenkäyttäjien tilanteiden pohjalta rakentamasta abstraktiosta, perfektin maailmaa hahmottavasta konsektiivisesta kronologias- ta, jolle on ominaista viittaushetkeen ulottuva avoimuus. Tätä valaisee sivun 37 esimerkki 9: siinä perfektilauseilla ilmaistaan puhehetken tieto (*Wielä tarkistamattomien tietojen mukaan*) matkustajien lukumäärästä (– – *on laiwassa ollut 24 matkustajaa*) ja heidän koh- talostaan (– – *joista wain yksi on pelastunut*). Nämä lauseet rakentavat yksittäisistä ta- pahtumista (matkalle myytiin 24 matkalippua, merestä pelastettiin yksi matkustaja) ta- pahtumaketjua, jonka lopputulos — 23 hukkunutta — on kaikessa todennäköisyydessään- kin edelleen avoin ja mahdollisesti muuttuva; laivassahan on saattanut olla salamatkusta- jia tai merestä kenties löydetään vielä lisää pelastuneita matkustajia.

Vastoin nykyuutisten vakiintuneita konventioita vuoden 1994 Estonia-utisoinnissa (esimerkki 10 sivulla 37) viitataan uutisoitujen tapahtumien perustuvan edellisiltana saa-

tavilla olleisiin tietoihin (*keskiviikkoillan tietojen mukaan*). Tekstissä käytetyt preteritilauseet kuvaavat hyvin nykyuutisen luonnetta: Uutinen välittää tarkkoja lukuja onnettomuuden uhrimääristä, vaikka samalla kerrotaan, että kyseessä on kuulopuhe, ei varma tieto. Uutistekstin käyttämät lähteet koetaan kuitenkin niin luotettaviksi, ettei niiden esille tuomista nähdä tarpeelliseksi. Uutisen antama informaatio käsitetään varmaan tietoon pohjautuvaksi asiantuntijalähteiden referoinniksi, eikä tekstin taustalla vaikuttavaa subjektiivista uutiskertojaa tuoda esiin. Nykyuutisten neutraalin uutiskerronnan traditio, jossa uutiskertoja on häivytetty lähes kokonaan, voidaan nähdä suorana esimerkkinä Faircloughin (1992) mainitsemasta, nyky-yhteiskunnalle ominaisesta demokratisoitumisen illuusiosta, vallan kätkeytymisestä näennäisen objektivismin ja yksinkertaistamisen taakse.

DRAMAATTISUUDESTA GENEERISYYTEEN

1800- ja 1900-lukujen vaihteen kertovien uutisten aikakaudelle tyypillinen, tapahtumien yllätyksellisyyttä ja kohtalokkuutta ilmaiseva dramaattinen preesens esiintyy myöhemmissä haaksirikko uutisissa enää satunnaisesti. 1970-luvulta lähtien uutisointi on tempusjakaumaltaan astunut nykyuutisoinnin aikakauteen, mihin liittyy 1950-luvulta yleistynyt tapahtumien merkityksen ja seuraamusten arviointi: preteritilauseet ovat uutisissa edelleen hallitsevia — niiden osuus on vakiintumassa noin 60 prosentin tuntumaan —, mutta tapahtuneesta tyyllisestä muutoksesta kertoo preesenslauseiden osuuden uusi nousu (ks. kuvia 1 ja 2 s. 29–30). Sadan vuoden takaisen dramaattisen, juonellisia huippukohtia osoittavan tapahtumapreesensin sijasta keskeisellä sijalla on kuitenkin niin sanottu kuvaileva preesens, tapahtumien taustoja ja suhteita selvittävä preesenslause, mikä viittaa uutistekstien yleiseen kehitykseen kohti tapahtumia objektiivisesti ja neutraalisti tarkastelevaa uutisoitua. (Ks. mm. Bruun, Koskimies ja Tervonen 1986: 25–26; van Dijk 1988: 83; Salminen 1988: 270–272; White 2000: 379.)

Yksittäisten tapahtumien ja yleisten taustojen selostamisessa tempusvaihteluilla on selvästi eri funktioita. 1970-luvulta eteenpäin aineiston uutiset rakentuvat laajan yksittäisen tekstin sijasta useista pienistä uutisartikkeleista, joista jokainen otsikoidaan erikseen ja jotka ryhmittyvät varsinaisen tapahtumaselostuksen ympärille ja tarjoavat yksityiskohtaista lisätietoa lukijan oman kiinnostuksen mukaan. Tämä alun perin Yhdysvalloista omaksuttu niin sanottu valintamyymälä uutisointi (Salminen 1988: 280) motivoi nykyuutisten rakenteen: uutiskatsauksen ensimmäiset tekstit keskittyvät tapahtumiin ja ovat tempukseltaan preteritipainotteisia, mutta loppua kohden uutistekstien näkökulma yleistyy ja irtoaa varsinaisesta tapahtumakehyksestä, jolloin myös päätempus vaihtuu preteritistä preesensiksi.

Aineiston jälkipuoliskon uutisille ominaisesta geneerisyydestä tarjoaa esimerkin 1980-luvun Veli-ruoppaajan uppoamista selostavan uutiskoosteen viimeinen artikkeli (*RUOPPAAJA VELILLÄ EI OLLUT ASETETTU TUULIRAJAA*), jossa tempusvaihdos preteritistä preesenssiin osoittaa siirtymäkohtia yksittäisestä ruoppaajan onnettomuustapahtuman selostuksesta yleisiin ruoppaajiksi luokiteltavien alusten meriturvallisuusasioihin:

- (13) Helsingin Sanomat 27.11.1987
Velille oli tehty runkokatsastus 1984 ja se oli voimassa ensi vuoteen. Runkokatsastuksessa kiinnitetään huomiota mm. levyjen paksuuteen ja rungon kuntoon. Merikelpoisuuspöytäkirja *allekirjoitettiin* 9. huhtikuuta tänä vuonna, ja se on voi-

massa vuoden. Kyseessä on turvallisuuskatsastus, jossa *tarkastetaan* hengenpelastuslaitteet.

Yksittäisen uutisartikkelin aikamuodoista 67 prosenttia on preesensia, 13 prosenttia preteritiä. Dramaattisen preesensin ja toisaalta onnettomuustilanteen taustoja kuvailevan preesensin⁶ sijasta tekstissä on useimmin niin sanottua geneeristä preesensia (*Runkokatsastuksessa kiinnitetään huomiota mm. levyjen paksuuteen ja rungon kuntoon*), jossa aikataso ja paikallisuus ovat poissa ja joka kertoo asioiden yleisestä tilasta.

Preesensin osuuden kasvun ja erityisesti geneerisen preesensin yleistymisen nykyuutisen kaudella voidaan katsoa olevan yhteydessä 1900-luvun länsimaisen informaatioyhteiskunnan kehittymiseen ja sen myötä yhteiskunnallisten diskurssien teknistymiseen ja monimutkaistumiseen. Sensaatiouutisaikakauden lehdistön tärkeimpiä uurislähteitä olivat ensisijaiset eli tapahtumapaikkareportaasit ja silminnäkijähaastattelut (van Dijk 1988: 86), mikä nostaa yksinkertaisen menneen tempuksen — preteritin — tämän ajan uutistekstin pääaikamuodoksi. Sen sijaan nykyiset päivälehdet, jotka korostavat joukkotiedotuksen informatiivisia tavoitteita viihteellisyyden sijasta (Salminen 1988: 287), nostavat toissijaiset eli asiantuntija- ja eliittilähteet ensisijaisiksi keskittymällä tapahtumien kuvaimisen sijasta yleisten syiden ja seurausten selostamiseen (van Dijk 1988: 84–87). Ne tuottavat näin ollen sensaatirolehtiä runsaammin preesenslauseita.

LOPUKSI

Nykypäivän sanomalehti on hyvin erilainen kuin runsas sata vuotta sitten. Näkyvin ero on lehden kokonaisilmeessä, joka on vuosikymmenten mittaan muuttunut yhä visuaalisemmaksi ja taittotyyliltään yhdenmukaiseksi: lukija erottaa yhdellä silmäyksellä eri asiakokonaisuudet toisistaan. Sanomalehtijournalismi on sekin muuttunut monella tavalla. Taustalla ovat toisaalta yhteiskunnasta heijastuvat ulkoiset kehityspaineet, toisaalta lukijoiden tiedonvälitykseen kohdistamat tarpeet ja vaatimukset. Artikkelini lähtökohta on ollut perinteiseksi katastrofiuutiseksi luokiteltavien haaksirikkouutistekstien tarkastelu ja niissä tapahtuneen muutoksen analysointi kielellisten rakenteiden, erityisesti finiitivverbien tempusvalintojen kautta. Tempusesiintymien painopiste onkin vaihdellut sen mukaan, mikä on ollut uutiskirjoituksen funktio: 1800-luvun uutiset vaikuttavat vuoden 2002 näkökulmasta opettavaisilta ja tyyliltään kaunokirjallisilta tarinoilta, kun taas 1950-luvun vahva sensaatiolahakaisu poikkeaa nykyytistekstien asiallisesta objektiivisuudesta.

Tempusjakaumassa on havaittavissa aikakausittain vaihtuvia suuntauksia. 1800-luvun lopun runsaat preesensesiintymät vaihtuivat 1920–1960-luvuilla preteritin valta-asemaan, mutta preesensin käyttö lisääntyy jälleen 1970-luvusta eteenpäin: preesensin keskimääräinen osuus oli 1890–1910-luvulla 35 prosenttia, 1920–1960-luvulla 15 prosenttia ja 1970–1990-luvulla liki 30 prosenttia. (Ks. kuvaa 2 s. 30.) Eri aikaisten uutisten preesenslausien tulkinnessa on kuitenkin selvä ero. Vanhimmissa uutisteksteissä suosittu tilanteisen tason juonellisia huippukohtia kohostava, niin sanottu dramaattinen preesens on nykyytistisistä kadonnut ja vaihtunut uutisia taustoittavaan geneerisen tiedon preesensiin.

⁶ Esimerkiksi *Veli on 55 metriä pitkä ja 10,2 metriä leveä ns. ketjukauharuoppaja*.

Määritelmällisesti dramaattisessa preesensissä on kyse menneen aikatason kerrottuihin tapahtumiin fokusoivasta preesenstyypistä, geneerisessä preesensissä taas aikatasoltaan neutraalista yleispreesensistä.

Vuoden 1892 Päivälehdessä käytetty, kerronnan juonilauseiden rakennetta perfektivisestä imperfektiiviseksi muuttava dramaattinen preesens on 1890–1910-lukujen kerronnalliselle uutisaikakaudelle tyypillinen: uutisgenre oli vielä vakiintumaton, ja esikuvia tarjosivat lähinnä suullinen ja kaunokirjallinen traditio. Tällaisen tilanteeseen eläytyvän tapahtumaselostuksen osuus on koko sadan vuoden tarkastelujakson aikana vähentynyt, ja nykyuutisille on luonteenomaista kontekstuaalinen, tapahtumia yleisellä tasolla taustoittava ja niiden merkitystä eri näkökulmista pohtiva journalismi. Salminen (1988: 291) toteaaakin, että päivälehdet ovat 1970-luvulta lähtien alkaneet suhtautua yhä kriittisemmin traditionaalisiin, lukijakunnan tunteisiin vetoaviin onnettomuus- ja katastrofiuutisiin ja ottaneet niihin aikaisempaa asiallisemman ja informatiivisemman otteen. Tämän tyyllajin vahvistuminen näyttää vastaavan myös haaksirikkoutisten tempusjakauman muutoksia.

Toinen havaittava muutos on pluskvamperfektilauseiden määrän väheneminen alkuaikojen keskimääräisestä viidentoista prosentin esiintymätaajuudesta nykyuutisten alle viiden prosentin osuuteen. Eriaikaisten uutistekstien tempusvaihtelut ovatkin näkemykseni mukaan merkittäviä ja liittyvät uutiskonventioiden muutoksiin: 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa uutistapahtumaa ja onnettomuuden seurauksia lähestytään varauksellisesti, tietolähteitä näkyvästi referoiden, mikä suosii pluskvamperfektiä. 1920–1960-lukujen teksteissä uutiskertoja on ajan uutisointikonventioiden mukaisesti tutkiva journalisti, joka ottaa osaa tapahtumien selvittelytyöhön ja tekee rohkeasti omia päätelmiään haverin syistä ja seurauksista. Utiskerronta yhdistää tapahtumia perfektilausein ja ottaa tapahtumiin osaa imperfektilausein.

Haaksirikkoutisten tempuskehityksen voidaan laajemmin nähdä heijastavan uutisgenren muutosta kertovasta tekstilajista informatiiviseksi: uutisoinnin painopiste siirtyy dramaattisten onnettomuustapahtumien pikkutarkasta kuvaamisesta niiden yleisluonteiseksi selittämiseksi. Toinen yleisempi kehityslinja liittyy uutistekstin toimittaja-kertojan rooliin, mikä korostaa uutisgenren ja fiktiivisen kerrontatradition yhteyttä. 1800-luvun lopulle asti fiktiivisessä kerronnassa tunnusomaista oli auktoriteettiaan korostavan ekstrapadiegeettisen eli kaikkitietävän ja kaikkinäkevän kertojan voimakas läsnäolo ja tämän kaikkitietävän kertojaposition vähittäinen muuttuminen nykyproosalle ominaiseen kertojan lähes täydelliseen katoamiseen (Kantokorpi 1990: 161–166; Rimmon-Kenan 1991 [1983]: 135–137). Samankaltainen kehityslinja on nähtävissä myös uutisteksteissä: Vanhimmissa uutisteksteissä toimittaja-kertoja hallitsee kerrontaa ja osanottajien suora siteeraus on harvinaista (ks. Kalliokoski 1996: 62). Haaksirikkouutisaineistossa tämä ilmenee toisijaisten, niin sanottujen kerronnallisten tempusten eli perfektin ja pluskvamperfektin runsautena. Vähitellen uutiskertoja siirtyy yhä selvemmin taustalle ja itse toimijat saavat puheenvuoron, minkä voi katsoa olevan yhteydessä laajemminkin nyky-yhteiskunnan toimintamalleihin ja vallan uusjakoon: demokraattisuus suosii sananvapautta ja suoran vaikuttamisen sijasta varsinaiset vallanpitäjät ja auktoriteetit kätkeytyvät yhä monimutkaisuutien valtarakenteiden taakse. Utiskerrontaa hallitsevan uutiskertojan katoamisen myötä tempusvaihtelu vähenee ja yksinkertaistuu (ks. kuvaa 1 s. 29), ja painopiste siirtyy liitto-tempuksista yksinkertaisiin tempuksiin.

LÄHTEET

- BRUUN, MIKKO – KOSKIMIES, ILKKA – TERVONEN, ILKKA 1986: *Uutisoppikirja*. Helsinki: Tammi.
- COMRIE, BERNARD 1981: *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Kolmas, korjattu painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN DIJK, TEUN A. 1988: *News as discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1997 [1995]: *Miten media puhuu*. Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- FLEISCHMAN, SUZANNE 1990: *Tense and narrativity: From medieval performance to modern fiction*. London: Routledge.
- GENETTE, GERALD 1980: *Narrative discourse*. Kääntänyt Jane E. Lewin. Oxford: Blackwell.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Jyväskylä: Gummerus.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Velipojalta kuultua: kuinka aikamuodot jäsentävät kertomusta? – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.), *Leikkauspiste: kirjoituksia kielestä ja ihmisestä* s. 77–86. Suomi 158. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HELKKULA-LUKKARINEN, MERVİ 1997: Kerronnan aikamuotojen kääntäminen ranskasta suomeen. – Nina Korimo-Girod (toim.), *Kontrastiivinen tarkastelu kääntäjän apuna* s. 169–183. Publications du département des langues Romanes 12. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HYVÖNEN, TUULA – JÄMSÄ, TUOMO 1978: *Tempukset 1960-luvun suomen lehti- ja yleispuhekielessä*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 13. Oulu: Oulun yliopisto.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen: suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
- IKOLA, OSMO 1950: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen II: indikatiivin imperfektin ja perfektin sekä imperfektiin perustuvien liittomuotojen temporaalinen käyttö*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa XXXIV. Turku: Turun yliopisto.
- 1961: *Lauseopin kysymyksiä*. Tietolipas 26. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1996: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä: näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KANTOKORPI, MERVİ 1990: Proosan runousoppia. – Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari (toim.), *Runousopin perusteet* s. 105–177. Oppimateriaaleja 9. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

▷

- KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 324. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUNELIUS, RISTO 1999: *Viestinnän vallassa: johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.
- LAITINEN, LEA 1998: Dramaattinen preesens poettisena tekona. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima: keskusteluja performatiivisuudesta* s. 81–136. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: *Suomen deiksis*. Suomi 156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1991: *Lauseet ja tilanteet: suomen objektin ongelmia*. Suomi 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALLASKALLIO, RITVA 2002: *Kertova tempus: finiittiverbin aikamuodot katastrofiuutisissa 1892–1994*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991 [1983]: *Kertomuksen poetiikka*. Suom. Auli Viikari. Tietolipas 123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALMINEN, ESKO 1988: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 3* s. 143–305. Kuopio: Sanomalehtien liitto ry ja Kustannuskiila Oy.
- SALOKANGAS, RAIMO 1987: Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 2* s. 169–433. Kuopio: Sanomalehtien liitto ry ja Kustannuskiila Oy.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Suomen perfektin merkityksestä keskusteluaineiston valossa. – *Virittäjä* 101 s. 2–26.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosankirja Oy.
- TOMMILA, PÄIVIÖ 1988: Suomen sanomalehdistön kehityslinjat. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 3* s. 485–520. Kuopio: Sanomalehtien liitto ry ja Kustannuskiila Oy.
- VENDLER, ZENO 1967: *Philosophy in linguistics*. Ithaca: Cornell University Press.
- WHITE, PETER R. R. 2000: Media objectivity and the rhetoric of news story structure. – Eija Ventola (toim.), *Discourse and community: Doing functional linguistics* s. 379–397. Language in performance 21. Tübingen: Günter Narr.
- WIIK, KALEVI 1976: Suomen tempusten syvä- ja etärakenteista. – *Virittäjä* 80 s. 135–161.

NEWS OVER TIME: TENSES OF FINITE VERB-FORMS IN DISASTER NEWS REPORTING 1892–1994

The article deals with Finnish newspaper language and how it has changed during the era of Modern Finnish from the end of the nineteenth century to the present day. The analysis focuses on the tenses of finite verb-forms and changes in tense usage. The material used comprises eleven accident and disaster news stories concerning misfortunes at sea published in the newspaper *Helsingin Sanomat* (formerly *Päivälehti*) in the period 1892–1994. Reporting of this type has traditionally had a strong influence on the world-view of a newspaper.

The writer observes that a clear change has occurred: the pluperfect tense and the dramatic present tense have disappeared as this type of news coverage has developed. Tendencies can be observed in the usage of different tenses over the time period, varying according to the function of news reporting and the relationship with reporting sources at the particular time. From a present-day perspective, news reporting in the nineteenth century appears didactic and literary in style, favouring use of the dramatic present and pluperfect. In the *Helsingin Sanomat* news coverage of the 1950s, on the other hand, the investigative journalistic style presents the reporter's own observations to readers using almost exclusively the past tense, and is reminiscent of today's tabloid sensationalism. The material in the study is divided accordingly on the basis of tense usage into three different periods: chronological or narrative news reporting (1890–1910); sensational news reporting of events on a subjective basis (1920–1960); and today's factual reporting that combines different viewpoints and emphasizes objectivity (1970–).

The basic premise is that newspaper texts can be viewed as a kind of multi-level forum for the different discourses found in society: news reporting involves a fusion of public speech and individual speech, and these combine with each other via the oral, fictional and factual text traditions. The diachronic tense variation in shipwreck reporting can thus be seen as reflecting the different aims and operating methods of the media at different time periods. ■

Kirjoittajan osoite (address):
Suomen kielen laitos
PL 4 (Yliopistonkatu 3)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *ritva.pallaskallio@helsinki.fi*